

A HÁZTARTÁSBELI NŐK MUNKÁBA VONÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI ÉS ESÉLYEI A KISKUNHALASI JÁRÁSBAN¹

KONCZ KATALIN

Közhely ma már, hogy a foglalkoztatottság folyamatos bővítésének eredményeként a szabad munkaerő-tartalékok Magyarországon lényegében kimerültek. Az extenzív iparosítás korlátlan munkaerő-kereslete a háztartásban lekötött munkaképes korú eltartottakat is nagyrészt felszívta.² A háztartásbeli nők többsége nem kíván munkába állni,³ a munkát vállalni szándékozók egy részénél a munkavállalás feltételeinek hiánya gátolja az egyéni szándék realizálását. A még mobilizálható szerény „extenzív” tartalékok prognosztizálása napjainkban is kutatás tárgya.⁴

A nők — és elsősorban a családosi nők — munkába vonásának meghatározott társadalmi és gazdasági feltételei vannak; s a jelenleg háztartásban dolgozó nők többsége ebből a szempontból kedvezőtlen helyzetben van. Joggal vetődik fel tehát a kérdés: egyáltalán tartaléknak tekinthetők-e és milyen mértékben a háztartásokban lekötött nők?

A tartalék nagy általánosságban *potenciális lehetőséget fed*. Mivel a nők foglalkoztatásának meghatározott társadalmi és gazdasági feltételei vannak, *extenzív női munkaerő-tartaléknak a mindenkori társadalmi és gazdasági adottságok által determinált és körülhatárolt, potenciálisan munkába vonható női népesség tekinthető*. Az adottságok itt a nők munkavállalását meghatározó lényeges feltételek időben és térben változó rendszerét jelölik.

Meghatározásunkból következik, hogy az extenzív női munkaerő-tartaléket statikus és dinamikus szemléletben közelíthetjük. *Statikusan* értelmezve a

¹ Az MKKE Munkatudományi Tanszéke a Könyv- és Kézműipari Minisztérium megbízásából empirikus felvételekkel vizsgálta Kiskunhalas és vonzáskörzete munkaerő-viszonyait. A kutatás a vonzáskörzet lehatárolására, a foglalkoztatottság és munkaerő-tartalékok elemzésére, a munkaerőmozgás vizsgálatára és a nők egyéni munkavállalási szándékainak kérdőíves felmérésére terjedt ki. A cikkben ez utóbbi kérdőíves felmérés eredményeit ismertetjük. A felmérés 600 családra terjedt ki, az elemzés alapanyaga — A kiskunhalasi vonzáskörzet női munkaerő-tartalékainak nagysága, összetétele, mobilizálásuk feltételei és esélyei. Budapest, 1979 március — 111 táblát tartalmaz. Miután a cikkben a szükséges adatokat a szövegben közzétesszük, terjedelmi okok miatt nem tartottuk szükségesnek, hogy a táblákat mellékeljük.

² 1973-ban a munkaképes korú nők 19,3%-a volt „egyéb eltartott”. Adatgyűjtemény a kereső nőkről. KSH. Bp. 1977. 1976-ban 478 ezer nő tekinthető elméleti munkaerő-tartaléknak, ebből a KSH becslése szerint 86 ezer körüli a tényleges munkaerő-tartalékként szóba jöhető nők száma. Lásd: A munkaerő-tartalékok képezők összetétele és munkavállalási szándéka, Az ELAR I. Munkaerővizsgálati felvétel alapján. KSH. Bp. 1980. 9. old.

³ A Munkaerővizsgálati felvétel adatai szerint 1976-ban az egyéb eltartott nők egyötöde tervezte munkaviszony létesítését. Id. mű 7. old.

⁴ A hazai és nemzetközi tendenciák elemzését nyújtja a „Magyarország népessége nemek és korcsoportok szerinti gazdasági aktivitásának alakulása 1910-től 1990-ig.” MKKE, Munkatudományi Tanszék, Bp. 1976.

jelenlegi feltételek és adottságok mellett elvileg mobilizálható háztartásbeli nőket tekinthetjük tartaléknak. Hosszabb távon módosulnak a társadalmi, gazdasági és egyéni adottságok, lehetőségek és feltételek, s ennek függvényében változik a tartalékok valós tartománya is. *Dinamikus* szemléletben a szükséges és lehetséges változtatások által módosított társadalmi és gazdasági feltételek jelölik ki a tartalékok nagyságrendjét. A gyakorlattal verifikálható tartalék fogalomhoz tehát úgy juthatunk, ha megjelöljük azokat a feltételeket és körülményeket, amelyekre a tartalékot értelmeztük.

A tartalék mobilizálásának *a társadalmi és a vállalati racionalitás*, valamint *egyéni motívumok szabnak korlátot*. Napjainkban az extenzív munkaerő-tartalékok mozgósítása egyre jelentősebb erőfeszítéseket igényel, a foglalkoztatás bővítésének munkahelyi és társadalmi költségei folyamatosan emelkednek. Ugyanakkor bizonyos esetekben egyéni és társadalmi szempontból egyaránt hasznosabb lehet a nő otthoni munkája, például ha nagy család gondozását látja el, vagy a háztartás mellett a háztáji, házkörüli gazdaságot tartja fenn a nő.

Társadalmi méretekben a még *gazdaságosan* bevonható háztartásbeli nők száma erőteljesen megfogyatkozott, nem igen enyhíti a foglalkoztatás jelenlegi feszültségeit. Eredményesebbnek ígérkezik a GYES rendszerének továbbfejlesztése, a foglalkozási rehabilitáció színvonalának javítása és az időskorúak munkaképességének jobb kihasználása útján nyerhető munkaerő-tartalékok hasznosítása.⁵

Nem érdektelen azonban a háztartásbeli női munkaerő-tartalékok vizsgálata egyes *mikrorégiókban*, s nem nélkülözhető egy-egy vállalat fedezeti számításai során sem.⁶ Vállalati szempontból ugyanis 100—200 fő munkába vonását jelenlegi munkaerő-helyzetünkben nem lehet lebecsülni. Ugyancsak nélkülözhetetlen információt nyújt a mobilizálható munkaerő-tartalékok nagyságrendje és szerkezete a területfejlesztési koncepciókhoz, a területi munkaerő-gazdálkodó szervek számára.

A háztartásban lekötött női munkaerő mobilizálásának lehetőségeit és esélyeit különböző módszerekkel vizsgálhatjuk. Ma már ismertek azok a közgazdasági, szociológiai és pszichológiai tényezők, amelyek a nők munkavállalását motiválják, s amelyeket több empirikus kutatás igazolt.⁷ Ezek ismeretében viszonylag megbízhatóan becsülhető a mobilizálható tartalékok nagysága és szerkezete. A munkavállalás azonban végül is az egyéni elhatározáson keresztül realizálódik, így az *egyéni szándékok kutatását* célzó kérdőíves felmérések jól hasznosítható, *konkrét* információkat nyújtanak.

Vizsgálatunkat a *kiskunhalasi járásban* folytattuk, s a család demográfiai, foglalkozási, gazdasági és munkamegosztási jellemzőit elemeztük. A járás az ország mezőgazdasági jellegű területei közé tartozik; gazdaságföldrajzi adottságai viszonylag kedvezőtlenek, a megművelt földek mintegy fele gyenge minőségű homoktalaj, amelyen főként a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermelés hagyományait ápolják és fejlesztik tovább. A mezőgazdaság az aktív keresők több mint 60%-át⁸ foglalkoztatja.

Ipara, szolgáltató hálózata, infrastrukturális ellátottsága az országos átlagnál fejletlenebb. Az iparosítás a 60-as évek második felében indult meg, egyrészt a „vidéki iparosítási láz”, másrészt helyi kezdeményezések keretében.

⁵ A kérdéstről lásd Timár János: Foglalkoztatáspolitikánkról és munkaerő-gazdálkodásunkról. Közgazdasági Szemle, 1977. 2. sz.

⁶ A vállalati munkaerő-szükséglet fedezeti forrásairól részletesebben lásd Koncz Katalin: Munkagazdaságtan II. Tankönyvkiadó, Bp. 1978.

⁷ Lásd többek között Horcsev, A. G.—Golod, Sz. I.: A család nő munkavállalásának motívumai. Szociológia, 1972. 4.; Hrubos Ildikó: A női munkaerő-tartalék aktivizálásának lehetőségei és korlátai. Szociológia, 1976. 2.; H. Sas Judit: Eletmód és család. Az emberi viszonyok alakulása a családban. Akadémiai K., Bp. 1976.; Baráthi Ottó: A női munka szociológiai vizsgálatának néhány tapasztalata. Munkaügyi Szemle, 1975. 3.; Michel, A.: La sociologie de la famille. Mouton, 1970.; Labourie-Rapacé, A.—Letablier, M. T. Vasseur, A. M.: L'activité féminine. Paris, PUF, 1977.

⁸ 1970-ben, forrás: Népszámlálás, 1970. 50. kötet.

A járás demográfiai adottságai és településviszonyai a gazdasági jellemzők tükröképei. Népeségleadó terület⁹, a népesség „előregedése” az országos átlagnál erőteljesebb, s ennek eredményeként a járás természetes szaporodása is a kedvezőtlenebbek közé tartozik.¹⁰

Gazdaságföldrajzi adottságai, tradíciói és fejlettsége tükröződik településstruktúrájában; magas a külterületi népesség aránya¹¹, a kiterjedt tanyavilág — bár bomlása megindult — még hosszabb ideig a járás adottságainak lényeges tényezője marad.

Ezek az adottságok meghatározzák a háztartásban lekötött nők számát és arányát¹², mobilizálásuk lehetőségeit és feltételeit. A járás statisztikai adatainak elemzése a háztartási munkaerő-tartalékok mozgósításának nehézségeire utal¹³, amelyet az országos átlagnál magasabb gyermekszám, a mezőgazdasági munka szerepe és súlya a családok életmódjában, a településszerkezet jellemzői és az infrastrukturális ellátottság hiányosságai, valamint a nők iskolázottságának, szakképzettségének alacsony színvonala magyaráz.

A nők munkavállalását négy — egymással is összefüggő — tényezőcsoport határozza meg:

- az életkor,
- a család nagysága és struktúrája; belső viszonyai,
- az iskolázottság és szakképzettség színvonala,
- a település jellege, a háztáji és házkörüli gazdaságok szerepe a népesség tevékenységében.

A továbbiakban ezeknek a tényezőknél a szerepét vizsgáljuk a járás női népességének munkavállalási szándékaival összefüggésben, a megkérdezett nők véleménye alapján.

A minta jellemzése

A vizsgált női népesség¹⁴ 84⁰/₀-a vesz részt a társadalmilag szervezett tevékenységben, az eltartottak aránya a járási átlagnál alacsonyabb¹⁵, ¹⁶; a megkérdezett nők 16⁰/₀-a nincs állásban és többségük (62⁰/₀) nem is akar kereső munkát vállalni. Az otthon dolgozó nők korstruktúrája kedvezőtlen, többségük 40 éven felüli. A potenciális munkaerőtartalékok 40⁰/₀-a külterületen él, mellettük a falvak női népessége képezi a tartalékok nagyobb hányadát. Az állásban nem levő nők többsége gyermektelen, illetve egy, vagy két gyermekkel rendelkezik; a három és ennél több gyermekes nők aránya (6⁰/₀) alacsonyabb a járásra jellemző értéknél.¹⁷

⁹ 1949 és 1970 között a népesség száma 14 909 fővel (16⁰/₀-kal) csökkent. Népszámlálás, 1970. 50. kötet.

¹⁰ A természetes szaporodás 1960 és 1970 között országosan évi 3,5⁰/₀, a járásban 2,7⁰/₀ volt. Népszámlálás, 1970. 50. kötet.

¹¹ 1970-ben 44⁰/₀ volt. Népszámlálás, 1970. 50. kötet.

¹² 1970-ben a kiskunhalasi járásban a háztartásbeli nők aránya 35⁰/₀ volt. (Népszámlálás, 1970. 50. kötet.) Számításaink szerint 1975-ben a háztartásbeli munkaképes korú eltartottak száma 7500 fő volt (részletesebben lásd az elemzés alapanyagában).

¹³ Beesléseink szerint a vonzáskörzetben 1970-ben 1100—1750 fő tartalék lehetett, amit a város gazdasága 1977-ig valószínűleg felszívott (lásd az elemzés alapanyagát).

¹⁴ Mivel vizsgálatunk a munkaképes korú nők munkavállalási és munkahelyváltoztatási szándékainak feltárására irányul, a „megkérdezett” nők többsége értelem szerűen munkaképes korú.

¹⁵ 1970-ben a munkaképes korú eltartottak aránya a járásban 35⁰/₀ volt, ami napjainkra jelentős mértékben csökkent, de minden bizonnyal a minta feletti értéken állapodott meg. Az eltérést a minta és a járás női népességének lakóhely és foglalkozás szerinti különbségei valószínűsítik. A mintában ugyanis a külterületi népesség és a mezőgazdasággal foglalkozók aránya jóval alacsonyabb, mint a járás egészében.

¹⁶ Az eltérés nem zavarja az otthon dolgozó nők munkavállalási szándékainak és motívumainak kutatását, legfeljebb a konkrét számszerű becslésnél kell óvatosan eljárni.

¹⁷ A járásban 20⁰/₀ a három és több gyermekes nők részaránya. A minta gyermekszám szerinti különböző összetételét a konkrét becslésnél figyelembe kell venni.

1. *A demográfiai ismérvek és a családi viszonyok szerepe a nők munkavállalásában*

A nők munkavállalását napjainkban még jelentősen befolyásolják a családi viszonyok. A családi élet megszervezése, a háztartási munka elvégzése, a gyermeknevelés és a család idősebb tagjainak gondozása a családok többségében a nőre hárul. Bár az elmúlt évtizedekben a családi viszonyok demokratizálódásának számos jele bontakozott ki, a családon belüli munkamegosztás meglehetősen konzervatív, s csak a fiatal házaspároknál és a városi értelmiségi családokban van érezhető elmozdulás.

A családi ciklusok szorosan kötődnek az életkorhoz, így a kor szerinti gazdasági aktivitási ráták különbségeiben kifejezésre jut a család munkavállalást és a munkavállalás motívumait meghatározó jelentős szerepe. A kor azonban önmagában is befolyásolja a munkavállalási hajlandóságot, mivel a munkaképesség és az egészségi állapot alakulásában a kornak jelentős szerepe van.

- a) *A járásban rendelkezésre álló női munkaerő-tartalék korstruktúrája az állásban levő nőknél kedvezőtlenebb, a tartalékok fele 40 éven felüli, egy részük egészségi állapotára hivatkozva nem kíván munkába állni.*

A kor előrehaladásával csökken a foglalkoztatottak aránya és ezzel párhuzamosan emelkedik a háztartásban dolgozó, eltartott nők aránya. *A kor előrehaladásával mérséklődik a nők munkavállalási hajlandósága, az otthon dolgozó nők növekvő hányada nem kíván munkát vállalni.* Ez több tényező együttes hatását közvetíti: szerepet játszik benne a korrall együttjáró munkaképesség-csökkenés és a megszokás szerepe is: döntő azonban a nők iskolázottságának és szakképzettségének, valamint otthoni munkájuk jellegének a hatása.

Az idősebb korcsoportokban folyamatosan emelkedik a nyolc osztálynál is alacsonyabb végzettséggel rendelkezők aránya, a 45 éven felüli nők több mint 40%-a nem rendelkezik az ipari munkakövetelmények minimális képzettségigényével sem. A fiatalabb korosztályokban fordított tendencia érvényesül, a 14—30 évesek több, mint 40%-a legalább középfokú (a szakmunkásokat is ideértve) végzettséggel rendelkezik.

Hasonló jellegzetességeket mutat a szakképzettség színvonalának alakulása. A 45 éven felüliek 70%-ának semmilyen szakképzettsége nincs, míg a fiatalok egyharmada legalább szakmunkásszintű képzettséggel rendelkezik: a 25—40 évesek 15—20%-ának a szakmunkás szintnél magasabb szakképzettsége van.

Az elmondottakból következik, hogy a járás munkaerő-tartalékának felét olyan 40 éven felüli nők alkotják, akik alacsony iskolázottsággal és semmilyen szakképzettséggel nem rendelkeznek. Kialakult életmódjuk és alacsony iskolázottságuk nehezíti az ipari munkakövetelményekhez való alkalmazkodást, többségük a rendszeres és fegyelmet követelő, távolabb eső munkalehetőségekkel nem kíván élni.

- b) *A családi viszonyok hatását több tényezőn keresztül közelítettük, így megvizsgáltuk a megkérdezett nők összetételét családi állapotuk, gyermekeik száma és kora, a család szakmat-kulturális és jövedelmi színvonala, valamint a családon belül kialakult munkamegosztási jellemzők szerint.*

A munkaerő-tartalékként szóba jövő nők többsége (94%) házas. A családi viszonyok munkavállalást gátló hatása elsősorban a házas nőknél bontakozik ki; a gyermeknevelés és a háztartási munka terhei elsősorban őket sújtják. A házas nők munkavállalási szándékai nem egyértelműek, a munkaerő-tartalékok közel azonos hányada akar és nem szándékozik ál-

lást vállalni. Ez arra utal, hogy önmagában a családi állapot nem határozza meg egyértelműen a nők munkavállalási lehetőségeit és szándékait, a családi viszonyok részletesebb elemzése nélkül a munkaerő-tartalékok irányultsága homályban marad.

A megkérdezett nők többsége három- és négytagú családokban él, az ötnél több taglétszámú családok részaránya alacsony (8%). A családok többsége kétgenerációs család, a háromgenerációs családforma nemcsak a városokban, hanem a külterületi népességnél is eltűnően van. A családforma változása a nők munkavállalására kettős hatást gyakorol, s a két ellentétes hatás eredőjeként alakul a nők munkába állításának lehetősége. A nukleáris családok terjedése korlátozza a nők munkábaállítását, mivel a gyermekek családon belüli felügyelete nem oldható meg többé. Különösen élesen jelentkeznek ez a probléma a gyermekintézményekkel kedvezőtlenül ellátott területeken. A többgenerációs családokban viszont az idősebb munkaképtelen családtagok gondozása gátolja a nők munkavállalását. A nők munkába állításának lehetősége végül is a családtagok számától, a család belső szerkezetétől, az eltartottak összetételétől együttesen függ.

A nők munkavállalását korlátozó egyik legfontosabb tényező a gyermekek száma. A gyermekeiket egyedül nevelő és általában az egyedülálló nők létfenntartásának kizárólagos alapja a társadalmilag szervezett tevékenység, e réteg tagjai kivétel nélkül kénytelenek munkát vállalni. A gyermekét(eit) egyedül nevelő nő munkahelyválasztását a rendelkezésre álló munkahelyek száma, földrajzi távolsága, és a munkát kereső nő szakképzettsége egyértelműen behatárolja. Mivel nincs eltartójuk, kénytelenek a kedvezőtlenebb munkahelyeket, munkafeltételeket is elfogadni, körülményeik folytán stabil munkaerők.

A megkérdezett nők egyharmadának nincs gyermeke, a mintában az egy- és kétgyermekes családok dominálnak (55%), a három- és többgyermekes családok aránya (6%) a járási átlag alatt marad.

A gyermekek számának emelkedésével párhuzamosan bár csökken a foglalkoztatottak aránya, nagyobb ugrás a háromgyermekes családoknál jelentkezik. Ezeknél a családoknál a gyermekelhelyezési gondok mellett anyagi és egyéb megfontolások korlátozzák a nők munkavállalását.

A gyermektelen és sokgyermekes családokban egyaránt magas az állásban nem levő nők aránya. Az azonos eredmény mögött azonban eltérő okok játszanak szerepet, a munkaerő-tartalékok mobilizálásának lehetőségei és feltételei különbözőnek. A gyermektelen családokban magasabb az egy főre jutó jövedelem, amely a nő számára alternatívát biztosít; megszűnik a jövedelemkényszer munkavállalást szorgalmazó hatása. A gyermektelen nők „megengedhetik maguknak”, hogy az otthoni munkát válasszák, jóllehet a gyermekek hiánya kedvező feltételeket teremt munkavállalásuk számára. Emellett az otthoni munka gyakran jövedelmezőbb; a gyermektelen nők egy része ugyanis kiterjedt háztáji gazdaságot lát el. Többségüknek nincs szakképzettsége, a háztáji gazdaság anyagi és erkölcsi szempontból egyaránt kedvezőbb számukra. Ennek a rétegnek a munkába vonására a jövőben sem lehet számítani. A háztájival nem rendelkező, szakképzett, iskolázott, gyermektelen nők egy része erőteljes ösztönzés mellett, főleg a nem anyagi ösztönzők hatékony alkalmazása, s a munkahelyre szállítás megszervezése esetén vonható munkába.

A három- és többgyermekes nők munkavállalását a gyer-

mekek száma és nevelésükkel kapcsolatos nagyobb leterheltség erőteljesen korlátozza. Ezekben a családokban a nők fele nincs állásban. A gyermekelhelyezési gondok a többgyermekes családokban különösen élesen jelentkeznek, főleg az olyan gyermekintézményekkel rosszul ellátott körzetekben, mint a kiskunhalasi járás. Hogy a gyermekek elhelyezése korlátozza a munkavállalást, az is bizonyítja, hogy a többgenerációs családokban, ahol a nagyszülő vállalja a gyermekek felügyeletét, a magasabb gyermekszám nem jelenik meg a munkavállalás korlátaként.

A gyermekintézményi hálózat elégtelensége a három éven felüli gyermekek esetében jobban gátolja a munkavállalást, mint a három éven aluliaknál, ahol a GYES rendszere a gyermeknevelés és munkavállalás elentmondásait az anya és a társadalom szempontjából egyaránt racionálisan feloldja.

Mindezekből következik, hogy a sokgyermekes családokban a mobilizálható tartalék nagysága jelentéktelen, a megkérdezett sokgyermekes nők nagy része nem kíván állást vállalni, főleg, ha az eltartottak között munkaképtelen, vagy csökkent munkaképességű idős szülők is szerepelnek. A tartalékok mobilizálása társadalmi szempontból sem racionális, mivel a gyermekek és idős családtagok gondozásának társadalmi vállalása költségesebb lenne, mint amennyi társadalmi tiszta jövedelmet a nő munkába állítása eredményezne.

A sokgyermekes nők egy részének otthoni leterheltségét növeli a háztáji, házkörüli gazdaság munkaigénye. Többségük nem rendelkezik semmilyen szakképzettséggel és iskolázottsági színvonaluk alacsony, amely nem teszi lehetővé, hogy kedvezőbb kereseti lehetőségekhez jussanak. A kereset gyakran csak a munkavállalással együtt járó költségeket fedezi, így nem gazdaságos a munkavállalás. *Azoknak a nőknek a munkába vonása, akiknek gyermekeik mellett egyéb eltartási kötelezettségeik is vannak, s akik a háztáji gazdaságban társadalmilag és egyénileg egyaránt hasznos munkát végeznek, egyéni és társadalmi szempontból egyaránt indokolatlan.*

- c) *A család foglalkozási szerkezete az iskolázottság színvonalán, a jövedelmi viszonyokon és a nő családon belüli pozícióján keresztül befolyásolja a nők munkavállalási szándékait. A családok többségének fő jövedelmi forrása a társadalmilag szervezett tevékenység, a bekapcsolódás irányát a családtagok iskolázottsága, szakképzettsége és a lakóhely adottságai befolyásolják. A házassági szokások még ma is a családok homogenitását erősítik, dominál az azonos társadalmi-foglalkozási rétegeken belüli — sőt a hasonló szakképzettségi és iskolázottsági színvonallal rendelkező párok — házasságkötések aránya.*

A homogén családokban a nő családon belüli helyzete és a családokban kialakult szokások jól kimutatható és egyértelmű hatást gyakorolnak a nők munkavállalására.¹⁸ A heterogén családokban a hagyományos családi értékek felbomlóban vannak, az új értékrend a család iskolázottságának színvonalától és a házastársak relatív helyzetétől függően válik uralkodóvá. Ebből adódóan a heterogén családokban a munkavállalási motívumok esetlegesebbek és vegyesek.¹⁹

¹⁸ A homogén családokon belül azért is rajzolódnak ki élesebb tendenciák, mert azokban a családokban, ahol csak a férj aktív kereső, a család foglalkozási szerkezetét értelemszerűen a háztartásfő foglalkozása determinálja. Az pedig közismert, hogy a családfő foglalkozása és a feleség munkavállalása között szoros kapcsolat van. Lásd például Michel, A.: *Activité professionnelle de la femme et vie conjugale*. Ed. CNRC. Paris, 1974.

¹⁹ A vizsgált járásban a munka jellege szerint a családok 75%-a homogén, nagyobb részük (a családok 59%-a) fizikai foglalkozású. A szakképzettség szintje szerinti csoportosításban a családok 68%-a tekinthető homogénnek, s ezenbelül közel azonos arányt képviselnek a szakképzett és szakképzetlen családok.

A csak nem fizikai foglalkozású családokban a nők nagyobb hányada foglalkoztatott, mint a csak fizikai foglalkozású családokban. A magasabb munkavállalási hajlandóságot több tényező együttesen magyarázza. A homogén szellemi foglalkozású családokban a férj és a feleség iskolázottsága általában magasabb színvonalú. A magasabb iskolázottsággal, szakképzettséggel rendelkező nők nagy része munkát vállal, s ebben az iskolázott férj az esetek többségében támogatja. A szellemi foglalkozású családokban kisebb a háztáji gazdaság szerepe és jelentősége, amely tehát nem tart igényt a nő munkaerejére. Emellett a szellemi foglalkozású családokban a hagyományok és a családi légkör inkább kedvez a nők munkavállalásának, mint a fizikai családok tradíciói, ahol az adottságok és a hagyományok konzerválják a nő helyzetét.

A fizikai foglalkozású családokban a nők foglalkoztatása differenciálódik a fizikai foglalkozások különböző típusai szerint. Jelentősebb munkaerő-tartalékok a mezőgazdasági és építőipari foglalkozású családokban találhatóak. A mezőgazdasági foglalkozású családokban élő nők munkavállalási hajlandósága gyenge, mivel ezekben a családokban a nők többsége szakképzetlen és iskolázottságuk alacsony színvonalú, továbbá jelentős szerepe van a háztáji gazdaságoknak. Az építőipari kereső családokban a férj általában lakóhelyétől távol végez munkát, így a család fenntartása, az otthon és a házkörüli gazdaság ellátása teljes egészében a nőre hárul. Ezeknek a nőknek a munkába állására redősen nem lehet számítani.

A heterogén családokban a nők munkavállalását a nő családon belüli relatív pozíciója határozza meg, amelyet a férjhez viszonyított iskolázottsága, szakképzettsége, kereseti lehetőségei determinálnak. Ezt támasztják alá a minta adatai is, amelyben a csak ipari és nem fizikai foglalkozású heterogén családokban az átlagnál magasabb a nők foglalkoztatottsága. Ebben az esetben a nő pozíciója jut inkább érvényre a családon belül, amit feltehetően a feleség magasabb iskolai végzettsége, s ennek függvényében kialakult erőteljesebb munkavállalási hajlandósága magyaráz.

Munkaerő-tartalékok tehát elsősorban a fizikai foglalkozású családokban találhatóak, a nem fizikai foglalkozásúak lehetséges mobilizálása már korábban megtörtént. A fizikai foglalkozású családokon belül a mezőgazdasági és az építőipari foglalkozású családokban élő nők munkába vonására nem igen lehet számítani, mivel szakképzetségük és iskolázottságuk alacsony színvonalú, valamint a háztáji gazdaság, mint jövedelmi háttér otthon maradásukat valószínűsíti.

A család szakképzettsége és kulturális színvonala egyértelműen meghatározza a nők munkavállalását. Minél magasabb a család szakképzettségi és iskolázottsági színvonala, annál erőteljesebb a nő munkavállalási törekvése. Munkaerő-tartalékok általában a szakképzetlen, iskolázatlanabb családokban találhatóak. *Munkavállalásuk erőltetése azonban objektív szempontok miatt (magasabb gyermekszám, jó munkahely hiánya, kiterjedt háztáji gazdaság) és szubjektív egyéni törekvések hiányában nem célszerű.*

A család jövedelmi helyzete

- d) *A család jövedelmi helyzetét a számított összkereset és az egy főre jutó jövedelem csak torzítva jellemzi, mivel a nem szervezett tevékenységből származó jövedelmeket a családok nem vallották be. Így a jövedelmi adatok csak az állásból származó*

jövedelmeket tartalmazzák, a kisgazdaságokból származó jövedelmek ezekben nem szerepelnek.

Az egy főre jutó jövedelmek alacsony színvonalában ket-tős hatás jut kifejezésre. Egyrészt azokban a családokban, ahol a nő a háztartásban marad, értelemszerűen alacsony a társadalmilag szervezett foglalkoztatásból származó egy főre jutó jövedelem. Másrészt olyan gazdasági körzetben, ahol jelentős a háztáji gazdaság szerepe, az alacsonyabb jövedelem inkább készlet otthonmaradásra, mint munkavállalásra. A családnak ugyanis jövedelmezőbb a feleség munkája a háztáji gazdaságban, mint a társadalmilag szervezett tevékenységekben való részvétel. Ezt az összefüggést az összjövedelmek és a nők munkavállalása közötti kapcsolat világosabban mutatja.

Az egy főre jutó jövedelem növekvő kategóriáiban magasabb a foglalkoztatottak és alacsonyabb az eltartottak aránya. Ez összefügg azzal is, hogy a jövedelmek növekvő csoportjaiban általában magasabb a nők iskolázottsága és szak-képzettsége, amely munkavállalási szándékaikat pozitív irány-ba befolyásolja.

Az összjövedelem alakulásában egyrészt a kereső—eltartott arány, másrészt a keresetek és jövedelmek átlagos színvanala jut kifejezésre. Azokban a családokban, ahol a nők kereső tevékenységet végeznek, változatlan jövedelemstruktúra mellett, értelemszerűen magasabb a család kereső tevékenységéből származó jövedelme. A családi összjövedelem függvényében a szélső pólusokon — a jövedelmek alacsony és magasabb kategóriáiban — egyaránt alacsony a nők foglalkoztatottsága és magasabb az eltartottak aránya. A látszólagos ellentmondás mögött a járásra jellemző gazdasági-társadalmi viszonyok húzódnak meg. A női népesség jelentős hányada szakképzetlen, iskolázottságuk alacsony színvonalú, így kereső tevékenységet csak kedvezőtlen körülmények mellett vállalhatnak, s általában alacsony keresetért. A népesség nagy része ugyanakkor kisüzemi gazdasággal rendelkezik, amely kedvező jövedelmi háttérrel biztosít a családnak. Ilyen feltételek mellett a munkavállalás anyagi motívuma a kereső tevékenység elutasításában és a kisgazdaságok előtérbe helyezésében jut kifejezésre. Ez megnyilvánul azokban a szubjektív véleményekben is, miszerint az alacsony jövedelmi kategóriákban a nők nagy része nem is kíván állást vállalni.

A jövedelmi szint csúcsán ismét alacsony a nők foglalkoztatottsági színvonala. Ennek magyarázatát a réteg társadalmi hovatartozása és a továbbélő tradíciók kínálják. E jövedelmi réteg zömét a vidéki értelmiségiek és vezetők alkotják, akiknek — főleg szakképzetlen — feleségei hagyományosan a háztartás ellátására rendezkednek be.

- e) A családon belüli munkamegosztás a családok többségében konzervatív mintát követ, s különösen jellemző ez az otthon dolgozó nők körében. A háztartási munka zömét és a gyermekneveléssel kapcsolatos tevékenységek többségét a nő végzi. A megkérdezett nők 60%-a kizárólag egyedül látja el a háztartási teendőket, s minimális segítséget kap további 30%-kuk.

A háztartási munka volumene differenciálódik attól függően, hogy a nő kereső tevékenységet végez, vagy otthon dolgozik, továbbá iskolai végzettség és szakképzettségi szint szerint.

Az otthon dolgozó nők időben és a tevékenységek terjedelme szerint több házimunkát végeznek, mint a kereső nők. Az *iskolázottság és szakképzettség színvonala* alapján a háztartási munkák volumene a szélső pólusokon alacsonyabb: a legtöbb házimunkát a középszintű végzettséggel rendelkező nők

vállalják. A két szélső póluson elhelyezkedő nők háztartási tevékenysége hasonló, általában kevesebb házimunkát végeznek és a családtól több segítséget kapnak. Az azonos jelenség mögött eltérő családi és foglalkozási viszonyok húzódnak meg. A felsőfokú végzettségű nők azért végeznek kevesebb házimunkát, mert általában kereső tevékenységet látnak el, s a kereső nők általában kevesebb időt és energiát fordítanak a házimunkák ellátására. Ezekben a családokban a családi viszonyok ugyanakkor demokratikusabbak, a nők férjeiktől több segítséget kapnak és gyakrabban vesznek igénybe külső, fizetett segítséget és szolgáltatásokat; háztartásuk komfortosabb, ami megkönnyíti a háztartási munkák ellátását.

Az iskolázottság alacsony színvonalán ismét kisebb a háztartási munka volumene. Ennek azonban más okai vannak. Egyrészt a háztáji tevékenység mellett háttérbe szorul a háztartás, a nők kevesebb gondot és időt fordítanak a háztartási munkákra. Másrészt ezekben a családokban általában magasabb a gyermekek száma, és a gyermekek a családi tevékenységből tradicionálisan részt vállalnak. Ugyancsak magasabb ezekben a családokban az otthon dolgozó családtagok száma, akik szintén segítséget jelentenek a házimunkák ellátásában.

A háztartási lekötöttség önmagában nem határozza meg a nők munkavállalási szándékait; inkább a nők családon belüli helyzetét jellemzi.

2. Az iskolázottság és szakképzettség összefüggése a nők munkavállalásával

A nők munkavállalási hajlandóságát meghatározó alapvető tényező az iskolázottság és szakképzettség színvonala. Az iskolázottság növekvő fokozataiban — minden egyéb feltétel azonossága esetén — emelkedik a nők gazdasági aktivitása, amely jelenség több egymással is összefüggő tényezőn keresztül jut érvényre. Az iskolázottság színvonala és a szakképzettség jellege kijelöli a munkaerő helyét a munkamegosztás adott rendszerében, meghatározza azokat a feltételeket és körülményeket, amelyek között munkába léphet. Az alacsony iskolázottságot, szakképzettséget hasznosító munkahelyek általában kedvezőtlen munkakörülményeket és kereseti feltételeket nyújtanak. A szakképzetlen, iskolázatlan nő e kedvezőtlen lehetőségeket vállalva lép munkába, amely számára meglehetősen alacsony presztizst és keresetet nyújt. Ezért e réteg aspirációi inkább az otthon keretében végzett munkára irányulnak, s meghatározott feltételek megléte esetén ezt realizálni is tudják. Ha ugyanis a férj jövedelme fedezi a család szükségleteit, vagy létezik más kiegészítő jövedelemforrás (pl. a kisgazdaság), akkor az alacsony szintű iskolázottságú és szakképzettségű nő nem vállal munkát. Részben a rosszabb feltételek taszítása, részben az alacsonyabb szintű iskolázottságnak a hatására kialakuló alacsony igény szint korlátozza a foglalkoztatás kiterjesztését, e réteg munkavállalásának ösztönzése ilyen körülmények között meglehetősen eredménytelen. Ezzel magyarázható a gyermektelen és a háztáji gazdasággal rendelkező iskolázatlan és szakképzetlen nők alacsony munkavállalási hajlandósága és foglalkoztatottsága.

A magasabb iskolázottságú, szakképzettségű nők általában kedvezőbb feltételekkel léphetnek munkába, így a munkahelyek és munkakörülmények nem gátolják munkavállalási szándékaikat. Másfelől az iskolázott nők igényei tartalmasabbak és szélesebb körűek, amelyet az otthon keretei nem elégítenek ki; a társadalmilag szervezett munka életük szerves részévé válik, önmegvalósítási igényük és az anyagi függetlenség iránti vágyuk munkavállalásra készíteti őket.

A fenti összefüggés jól tükröződik a járás kereső és eltartott női

népességének iskolázottsági és szakképzettségbeli különbségeiben. Míg az otthon dolgozó nők fele nyolc általánosnál alacsonyabb iskolázottsággal rendelkezik, az állásban levő nők 40⁰/₀-ának nyolc általánosnál magasabb szintű iskolai végzettsége van.²⁰ Ugyancsak figyelemre méltók a szakképzettségbeli eltérések az állásban levő nők javára. *A járásban rendelkezésre álló munkaerő-tartalékok iskolázottsága tehát alacsony szintű és többségének (85⁰/₀) nincs szakképzettsége.* Ennél is kedvezőtlenebb a mobilizálható tartalékként szóba jöhető *eltartott háztartásbeliek* iskolázottsága és szakképzettsége.

A segítő családtagok egésze nyolc általános vagy kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezik, s nincs szakképzettsége. Munkába vonásukra nem lehet számítani és az elmondottakkal összefüggésben nem is célszerű. A házkörűli gazdaság ellátása számukra és a társadalom számára egyaránt hasznos tevékenység.

Az iskolázottság szélső pólusain a *munkavállalási szándékok és azok realizálása* is egyértelműbb, az otthon kereteiben dolgozó nők többsége *nem is akar munkát vállalni. Ezeknél a rétegeknél a munkavállalást nem külső feltételek, hanem saját adottságaik és az ebből fakadó igényük motiválja. Munkába vonásuk a külső feltételek módosításával nem ösztönözhető eredményesen.*

Hasonló összefüggést mutatnak a nők munkavállalási szándékai a szakképzettség függvényében. A szakképzettséggel nem rendelkező nők között magas az állásban nem levők aránya, s jelentős részük nem is kíván munkát vállalni, mivel a bekapcsolódás általános feltételei számukra meglehetősen kedvezőtlenek. *A szakképzettséggel rendelkező nők között bár alacsony a munkaerő-tartalék nagyságrendje de azok mintegy fele szívesen vállalna állást.* Feltűnő a szakmunkás szintnél magasabb szintű szakképzettséggel rendelkező nők között a munkát vállalni szándékozók aránya. Ezen törekvések mögött feltehetően az eddig nem realizált munkavállalási szándékok is szerepet játszanak, amely ennél a rétegnél elsősorban *a megfelelő munkaalkalmak hiányára és — a gyermekes nőknél — a gyermekek elhelyezésének megoldatlanságára utal.*

A vizsgált női népesség munkavállalási szándékait és mobilizálásuk esélyeit vizsgálva az iskolázottság és szakképzettség oldaláról szintén úgy tűnik, hogy *minimális a könnyen aktivizálható tartalékok nagyságrendje. A meglevő tartalékok többsége ugyanis szakképzetlen és iskolázatlan, a társadalmilag szervezett tevékenységbe való bekapcsolódásuk csak kedvezőtlen feltételek mellett valósul meg, s ezt az alacsony presztizst és keresetet biztosító tevékenységet a megkérdezettek többsége nem vállalja.* A járás társadalmi-gazdasági adottságai, a kiegészítő jövedelemforrás léte ezen szándékok realizálását lehetővé teszi.

3. *A település jellege, a háztáji és a házkörűli gazdaságok jelentősége és szerepe a nők munkavállalásában*

A nők munkavállalása, munkavállalási- és munkahelyváltoztatási szándékai a lakóhely jellege szerint differenciáltak; a különbségek a lakóhelyek szélső pólusain — a városi és tanyasi nőknél — a legjelentősebbek. Míg a megkérdezett munkaképes korú városi nők nagy része (94⁰/₀) állásban van, addig a tanyasi munkaképes korú nőknek csak a fele foglalkoztatott. A falvakban élő munkaképes korú nők foglalkoztatottsági színvonala a város után a legmagasabb (85⁰/₀), amely azonban a falusi népesség magas részaránya miatt jelentős számú — a tanyán élő munkaerő-tartalékok számát meghaladó —

²⁰ Az állásban levő nők iskolázottsági struktúrája az országos átlagnál kedvezőbb, ami ismételen alátámasztja a korábbi következtetéseinket, miszerint a mezőgazdasági jellegű körzetben elsősorban az iskolázottabb nők álltak munkába.

tartalékokat takar. *A női munkaerő-tartalékok döntő részét tehát a tanyákon és a falvak belterületén élő nők alkotják.*

A munkavállalást és a munkavállalási szándékokat a lakóhely több tényezõn keresztül befolyásolja. *A munkalehetőségek és a gyermekek elhelyezése a városokban kedvezõbbek, a lakóhely—munkahely távolsága elenyészõ. A tanyavilágban elsõrtan élõ nõk számára kedvezõtlenebbek a keresõ tevékenység folytatásának általános feltételei: a munkahelyek általában a lakóhelytõl távol esnek, megközelítésük nehézkes, sokszor a megállóhelyek elérése is hosszú idõt igényel. A gyermekintézményi ellátottság a járási kedvezõtlen átlagnál is rosszabb, a gyermekek elhelyezése sokszor megoldhatatlan. Ezért a tanyavilágban elsõrtan és a várostól távolabb esõ falvakban élõ, munkát vállaló nõk munkábvonását a vállalatok a közlekedés megszerzésével (saját vagy bérelt busszal „házhöz szállítással”), a gyermekek elhelyezésének megoldásával segíthetik elõ.*

Az iparosítás a járásban elsõsorban Kiskunhalason teremtett tömegesen új munkahelyeket, amely a városi munkaerõ-tartalékok zömét az elmúlt évtized során felszívta. A munkavállalást tervezõ nõk többsége munkavállalási szándékát már realizálta. Ezt alátámasztják az állásban nem levõ városi nõk vallott munkavállalási elképzelései is; *többségük nem is szándékozik munkát vállalni.* Ebbõl következõen a városi nõi munkaerõ-tartalékok mozgósítása jelentõs erõfeszítést igényel, az ösztönzés hagyományos formái nem célravezetõk.

A nem anyagi ösztönzés különféle módszerei várhatóan eredményesebben készítetik a munkaerõ-tartalékként szóba jöhetõ városi nõket munkára, így: a kedvezõ munkakörülmények, egymûszakos munkarend, a nem anyagi juttatási formák körének szélesítése hozhat elsõsorban eredményt.

Szerepet játszik a tanyasi nõi népesség munkavállalásában az *iskolázottság alacsony színvonala, a szakképzettség hiánya.* A tanyasi és külterületi nõi népesség több, mint 40%-a nyolc osztálynál kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezik, közel 90%-uknak nincs szakképzettsége. Ilyen adottságok mellett a nõk csak kedvezõtlen feltételek mellett kapcsolódhatnak munkába, amely sem a munka tartalma, sem a munkakörülmények, sem a kereset szempontjából nem vonzó számukra.

A járás *falusi népességének* iskolázottsága és szakképzettsége a tanyasi és külterületi népességnél kedvezõbb, a városi népesség iskolázottságához és szakképzettségéhez közelit. Ebbõl következõen *szakképzett, iskolázott munkaerõ-tartalékok a falusi belterületi népesség körében találhatóak, kulturáltabb, iskolázottabb munkaerõt igénylõ vállalatoknak a falusi nõk munkába vonására célszerû elsõsorban törekedni.*

A kiskunhalasi járásban a mezõgazdasági tevékenységnek jelentõs szerepe van. A terület domborzati viszonyai, talajadottságai és hagyományai a munkaigényes kultúrák természetésének kedveznek, a mezõgazdaság munkaigényes szerkezete a háztáji gazdaságok jelentõségét fokozza. A megkérdezettek kétharmadának van háztáji gazdasága, s közel 40%-uk árutermelõ kisgazdasággal rendelkezik. Az állattenyésztés és a vegyes gazdaságok a növénytermeléssel azonos szerepet töltenek be a lakosság mezõgazdasági tevékenységében.

A tanyasi és részben a falusi nõi népesség munkavállalását a városi népességtõl eltérõ életforma: *a háztáji és házkörûli gazdaságok jelentõs szerepe és ebbõl adódóan a háztáji munkát végzõ nõk családon belüli sajátos szerepe és helyzete befolyásolja.* A tanyavilágban és a külterületen élõ népességnél a háztáji gazdaság központi szerepet játszik, s a falusi népesség életviszonyaiban is fontos szerephez jut; a család termelõ funkciója ezekben a régiókban a házkörûli gazdaságban továbbél. Ez meghatározza a nõ családon belüli helyzetét, napi tevékenységének volumenét és struktúráját, a család jövedelemszerzési lehetőségeit, a nõk aspirációit és családon belüli pozícióit.

A háztáji gazdaság ellátásában az otthon dolgozó nők központi szerepet töltenek be. A mezőgazdaságból történő eláramlás részeként a férfiak gyakran otthonuktól távol vállalnak munkát, sok időt töltenek el utazással, egy részük hetenként, kéthetenként jár csak haza. A háztáji gazdaság fenntartása, az otthon megszervezése ilyen körülmények között teljes egészében a nőre hárul, a nő szerepköre kibővül, hagyományos férfiszerepek átvállalására kényszerül. Az otthon dolgozó nő a helyben munkát vállaló férj mellett is fontos szerepet játszik a háztáji tevékenység ellátásában, az itt végzett munka a család számára jövedelmezőbb; a szakképzetlen, tanulatlan nő számára nagyobb presztízs forrása, mint a kedvezőtlen körülmények között végzett, szakképzettséget nem igénylő társadalmilag szervezett tevékenység. Az állásban nem levő és a háztájiban jelentős volumenű munkát végző nők többsége nem rendelkezik nyolc általánosnál magasabb iskolai végzettséggel, több, mint 40%-uk a nyolc általánost sem végezte el és többségüknek nincs szakképzettsége.

Azokban a háztartásokban, ahol a kisgazdaság mérete jelentős, a nők kisebb hányada vállal állást, nagyobb részüket a háztáji gazdaság foglalkoztatja. A nagyobb árutermelő gazdaságokban a nők 60%-a nincs állásban, a többségük nem is kíván munkát vállalni. Általában ezekből a háztartásokból kerülnek ki a gazdaságuk bővítését tervező nők, foglalkoztatásukra sem a közeli, sem a távolabbi jövőben nemigen lehet számítani.

Míg a megkérdezett nők egyharmada csak egyfajta mezőgazdasági tevékenységet végez, 16%-uk négynél többet. A mezőgazdasági tevékenységben való részvétel száma és mértéke jelentősen különbözik az állásban levő és az otthon dolgozó nők között. *Az otthon dolgozó nők általában többfajta és kiterjedtebb tevékenységet végeznek, mint az állásban levő nők.* Azok a nők, akik hétnél több mezőgazdasági tevékenységet látnak el, kivétel nélkül otthon dolgoznak, szinte teljesen egyedül látják el és tartják fenn az egész kisgazdaságot. Az állásban levő nők kevesebbfajta és kisebb volumenű mezőgazdasági munkát végeznek, általában a család közösen műveli meg és látja el a házkörüli gazdaságot.

A tanyasi nők munkavállalási szándékát jelzi, hogy az állásban nem levők 15%-a szívesen vállalna munkát. Más oldalról viszont a tanyasi életforma munkavállalást korlátozó szerepére utal, hogy az állásban nem levő nők egynegyede nem is szándékozik állást vállalni. Az ő esetükben a házkörüli és mezőgazdasági munka kellő és megfelelő elfoglaltságot jelent, kedvezőbb kereseti lehetőséget biztosít, mint az alacsony iskolázottságot hasznosító távoli munkahelyek. Ezért a tanyasi nők egy része a munkavállalás általános feltételeinek megteremtése esetén sem kíván kereső munkát vállalni, s a háztáji gazdaság, mint jövedelmi háttér biztosítja jelenlegi helyzetük fenntartását.

A falusi nők egyharmada szívesen vállalna állást. Ezek többsége szakképzett, nyolc általános iskolai, vagy középiskolai végzettséggel rendelkezik. Munkába vonásukat a munkavállalás általános feltételeinek megteremtésével, a közlekedés megszervezésével, a gyermekek elhelyezésének megoldásával, kedvező munkakörülmények biztosításával és jó kereseti lehetőségek felkínálásával szorgalmazhatják a lakóhelyükhöz közel eső vállalatok.

* * *

A vizsgálat tapasztalatai szerint a viszonylag könnyen mobilizálható munkaerő-tartalékok kimerültek. Elemzésünkben különbséget tettünk *a tényleges és a potenciális munkaerő-tartalékok között*. Tényleges tartaléknak tekintjük a jelenlegi feltételek mellett viszonylag könnyen mobilizálható tartalékokat. S ez a *tartalék valóban kimerült*. A munkavállalási szándékok elemzése azonban arra utal, hogy létezik még olyan tartalék, amely *meghatározott feltételek mellett munkába vonható*²¹, s csak az a kérdés, hogy érdemes-e munkába állításukat erőltetni.

A potenciális munkaerőtartalék összetétele a munkába vonás esélyei szempontjából kedvezőtlen. Egy részük *külterületen szétszórtnan él*, a munkaerő utaztatásának költségeit tovább növelni nem célszerű. *Szakképzettségi, iskolázottsági strukturájuk kedvezőtlen*, többségükben szakképzetlenek, magas az ipari munkakövetelmények minimumát sem kielégítő iskolai végzettségük aránya. A munkaerő-tartalékok mobilizálásának *korlátját képezi a járás gazdasági szerkezete*, a háztáji gazdaságok kiterjedt rendszere, amelynek keretében az idősebb, szakképzetlen nők kedvező kereseti lehetőségekhez jutnak, s amelynek fenntartása társadalmi szempontból is hasznos és kívánatos.

Szakképzett, iskolázott munkaerő-tartalékok elsősorban a falusi belterületi népesség köreiben található; kulturáltabb, iskolázottabb munkaerőt igénylő vállalatoknak *a falusi nők munkába vonására célszerű törekedni*. Ebben az esetben a közlekedés megszervezése, a munkavállalás általános feltételeinek megteremtése (gyermekintézmények, szolgáltató hálózat fejlesztése) a munkába vonás elkerülhetetlen követelménye.

²¹ Becslésünk szerint 1000—1500 főről lehet szó.

ВОЗМОЖНОСТИ И ШАНСЫ ВКЛЮЧЕНИЯ ЗАНИМАЮЩИХСЯ ДОМАШНИМ ХОЗЯЙСТВОМ ЖЕНЩИН В РАБОТУ В РАЙОНЕ ГИШКЭНГАЛАШЕ

Резюме

По опыту исследования, относительно легко мобилизуемые трудовые ресурсы исчерпаны. В своем анализе мы различили фактические и потенциальные трудовые ресурсы. Фактическими считаются те ресурсы, которые можно относительно легко мобилизовать при теперешних условиях. И эти ресурсы действительно исчерпаны. Однако, анализ намерения принять работу показывает, что имеются еще ресурсы включаемые в работу при определенных условиях, но возникает вопрос, стоит ли включить их в работу.

Состав потенциальных трудовых ресурсов является неблагоприятным в отношении шансов включения в работу. Часть их живет на внешних территориях, нецелесообразно дальше повысить расходы путешествия рабочей силы. Структура их квалификации, школьного образования неблагоприятна, большинство их является неквалифицированным, среди них доля лиц с образованием, не удовлетворяющим даже минимальным требованиям промышленного труда, высока. Мобилизация трудовых ресурсов ограничивается экономической структурой района, широкой системой приусадебных хозяйств, в пределах которой старшим, неквалифицированным женщинам предоставляются хорошие возможности заработка, и сохранение этой системы показывается полезным и желательным для общества.

Квалифицированные, образованные трудовые ресурсы встречаются в первую очередь у населения, живущего на внутренней территории сел; для предприятий, требующих более культурной рабочей силы с более высоким уровнем образования, целесообразно включить в работу сельских женщин. В этом случае организация передвижения, создание общих условий для принятия работы (развитие детских учреждений, сети услуг) являются основными требованиями включения в работу.

POSSIBILITIES AND CHANCES OF MOBILIZING INACTIVE WOMEN FOR ECONOMIC ACTIVITY IN KISKUNHALAS DISTRICT*Summary*

According to the result of the study the reserves of labour force relatively easy to mobilize are exhausted. In our analysis a difference was made between the actual and potential reserves of labour force. Actual are those reserves which can be relatively easily mobilized under the present conditions. This reserve is really exhausted. The analysis of the intentions to take a job, shows however, that there are still some reserves which might be drawn into work under certain circumstances; but the question arises, whether it is worth while to force their mobilization for work.

The composition of the potential reserves of labour force is unfavourable in respect of the chances of drawing into work. A part of them lives in outskirts, it is not expedient to continue to increase the costs of travel of labour force. The structure of their qualification, educational level is unfavourable, mostly they are unskilled workers; the proportion of persons whose educational attainment does not even correspond to the minimum requirements of industrial work is high. The mobilization of the labour force reserves is limited by the economic structure of the district, the wide system of household plots within the framework of which the elder, unskilled females have good possibilities of income, and the maintenance of which is useful and desirable for society.

Reserves of skilled, educated labour force can be found first of all among rural population living on inner territories; for enterprises requiring more cultured, educated labour force it is advisable to include rural females in work. In this case the organization of the traffic, the creation of the general conditions for taking a job (development of children's institutions, service network) are the basic requirements of drawing labour force reserves into work.